

Міністерство освіти і науки України
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки
Факультет філології та журналістики

**СУЧАСНІ
МОВО- І ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧІ
МЕТОДОЛОГІЇ ТА НОВІ ПРОЧИТАННЯ
ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ**

АНТОЛОГІЯ

Електронне видання на CD-ROM

Луцьк
Вежа-Друк
2018

УДК 80'06(082)

С 91

*Рекомендовано вченою радою факультету філології та журналістики
Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки
(протокол № 2 від 22 лютого 2018 р.)*

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Голова редакційної колегії

Оляндер Луїза Костянтинівна, доктор філологічних наук, професор, академік АН ВО України (Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки)

Члени редакційної колегії

Астрахан Наталія Іванівна, доктор філологічних наук, доцент (Житомирський державний університет імені Івана Франка)

Богданова Ольга Володимирівна, доктор філологічних наук, професор (Петербурзький державний університет)

Васейко Юлія Святославівна, кандидат філологічних наук, доцент (Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки)

Громик Юрій Васильович, кандидат філологічних наук, доцент (Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки)

Захарова Вікторія Трохимівна, доктор філологічних наук, професор (Ніжньогородський державний педагогічний університет імені Козьми Мініна)

Полежаєва Тетяна Вікторівна, кандидат філологічних наук, доцент (Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки)

Полякова Лариса Василівна, доктор філологічних наук, професор (Тамбовський державний університет імені Г.Р. Державіна)

Удалов Віктор Лазарович, доктор філологічних наук, професор, академік АН ВО України

Чирков Олександр Семенович, доктор філологічних наук, професор (Житомирський державний університет імені Івана Франка)

Штейнер Іван Федорович, доктор філологічних наук, професор (Гомелівський державний університет імені Франциска Скорини)

Рецензенти

Козлик Ігор Володимирович – доктор філологічних наук, професор (Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника)

Радішевський Ростислав Петрович – доктор філологічних наук, професор, член-кореспондент НАН України (Інститут філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка)

Сучасні мово- і літературознавчі методології та нові прочитання художнього тексту.

С 91 Антологія / упорядники Л. К. Оляндер, О. В. Богданова, Ю. В. Громик, І. Ф. Штейнер. – Луцьк : Вежа-Друк, 2018. – 1 електрон. опт. диск (CD-ROM). – Об'єм даних 10,80 Мб.

ISBN 978-966-940-159-5

У збірнику представлено статті як видатних, так і молодих учених України, Китаю, Польщі, Республіки Білорусь, Росії з питань методологій сучасного літературо- та мовознавства.

Збірник розрахований на спеціалістів-філологів, студентів, учителів, а також на усіх, кого цікавлять методологічні підходи до аналізу текстів красномовства.

Тексти публікуються в авторській редакції.

УДК 80'06(082)

© Оляндер Л. К., Богданова О. В., Громик Ю. В., Штейнер І. Ф. (упорядкування), 2018

© Маліневська І. П. (обкладинка), 2018

© Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, 2018

ISBN 978-966-940-159-5

Польська література

<i>Брацка М.В.</i> Peryferyjne narracje kolonialne: casus pisarzy pogranicza polsko-ukraińskiego połowy XIX wieku.....	477
<i>Вишневецька О.А.</i> Рецепція Біблії у збірці Корнеля Уейського «Біблійні мелодії».....	486
<i>Муляр С.П.</i> Бездогматство и внутрєнняя гармония (по материалам романа Г. Сенкевича «Без догмата»).....	491
<i>Оляндєр Л.К.</i> Иоанн Павел II и Ян Твардовский: диалог в поэзии.....	494
<i>Остапчук В.В.</i> Українські переклади Віслави Шимборської як рецепція: компаративний вимір.....	507
<i>Suchariewa S.</i> Oratorska twórczość Wojciecha Kortyskiego na pograniczu kultur.....	514

Російська література

<i>Аммон М.У.</i> Фадзей Булгарын (1789 – 1859) як пачынальнїк расійскай фантастычнай літаратуры.....	520
<i>Бєлова Т.Д.</i> Литературный портрет в творчестве М. Горького 1920-х годов: «Леонид Красин», «Савва Морозов» и другие (современное прочтение).....	524
<i>Богданова О.В.</i> Пушкинский интертекст как средство создания характера в рассказе И. А. Бунина «Таня»	530
<i>Бибєрган Е.А.</i> Булгаковский интертекст в рассказе В. Сорокина «Аварон»	538
<i>Бураго Д.С.</i> Жизнетворчество Александра Блока в прочтении С.Б. Бураго.....	544
<i>Дзюба Е.М.</i> Жанровая ситуация «порог романа» в русской литературе конца XVIII – первой трети XIX веков.....	549
<i>Краснобаєва О.Д.</i> Пространственно-временной континуум книги-цикла В. Маканина «Долог наш путь».....	554
<i>Стиридонова Л.</i> К вопросу о новаторстве Горького-художника.....	561
<i>Удалов В.Л.</i> Гоголь і Чєхов: схожість та еволюція незвичних драматургічних принципів.....	566
<i>Фризман Л.Г.</i> Гамлет с Таганки.....	578
<i>Цзьюань Лю.</i> Художественные константы рассказа И. Бунина «В одной знакомой улице».....	580

Література західної цивілізації

<i>Комінярський І.Б.</i> Джордж Рига та Славомір Мрожек: спільне та відмінне.....	587
<i>Криворучко С.К.</i> «Ріст» і «енєргія» у романі Салмана Рушді «Останній подих мавра»....	591
<i>Лабашук О.В.</i> «Малюк Цахєс, на прїзвисько Цинобер»: материнська і Божа опіка над сиротою. Спроба антропологічного прочитання.....	600
<i>Полєжасєва Т.В.</i> «Страждання молодого Вертера» Й. Гете: психологія поведінки героя....	606

ЖУРНАЛІСТИКА

<i>Благовірна Н.Б.</i> Хто диригує видавничим процесом: видавець чи... автор?.....	611
<i>Дєркач Л.М.</i> Стан і перспективи розвитку української журналістської освіти.....	621
<i>Кравченко С.І.</i> Євген Маланюк на шпальтах польського часопису «Biuletyn polsko-ukraiński» (Варшава 1932-1938).....	629
<i>Рожило М.А.</i> Літературно-мистецька тематика у волинській православній пресі періоду міжвоєннєя.....	637
<i>Тєребус О.Л.</i> До питання української культурної спадщини в публіцистиці Дмитра Павличка.....	641

МОВОЗНАВСТВО

Питання теорії мовознавства

<i>Бублейник Л.В.</i> Емоційна лексика в зіставному аспекті (східнослов'янські паралелі).....	647
---	-----

Криворучко С.К. «Рост» и «энергия» в романе Салмана Рушди «Последний вздох мавра»

Англофонный маргинальный писатель Салман Рушди (1947 г. р.) поднимает проблему этической коллективной ответственности на примере властной семьи, для раскрытия отношений которой выбирает исторический и политический ракурс XX ст., что позволяет представить экоцентрические ценности в мужских художественных образах романа «Последний вздох мавра» (1995 г.). На основах экокритики прояснена эволюция художественного образа главного героя – Мавра. Экокритика обращает внимание не только на пейзажи в литературных произведениях, которые являются раскрытием природных и культурных уровней, а на художественные образы – на человека, героя в произведении, который пытается понять себя, а пейзажи (уровни природы и культуры) становятся фоном / параллелями / противопоставлением его эмоциям, ощущениям, рассуждениям. Осмыслены отношения мужчины и женщины в ракурсе «энергии» и «роста» общения и личностной эволюции героев. Сделан акцент на процессах «старения» / «молодости», на биоритмах потоков, на среде. Равновесие и дисбаланс, взаимозависимость и симбиоз (гармония, единство), трансцендентность, топография раскрывают экоцентрические ценности, что позволяет объяснить обязательность коллективной этической ответственности, перенести акцент с внутреннего мира героя (человека) на докружение, мир, космос, биоэнергию, взаимозависимость, чтоб прийти к гармонии человека и природы, человека и культуры, человека и системы, человека и социума. В художественном образе Мавра С. Рушди пытается воплотить философскую идею неоднозначности и единства добра и зла, их гармоничном пересечении и перетекании. Природная «энергия» этого персонажа раскрывается в «дисбалансе», который обуславливает «равновесие». «Рост» больного, обречённого на быстрое старение и раннюю смерть Мавра оказывается в результате сильнее чем творческие «биоритмы» его здоровых матери и любовницы, которые умирают раньше, чем он. «Пленённый» Мавр в моральном противопоставлении побеждает своего агрессора Васко, и вместо неизбежной смерти получает свободу, а його палач умирает. В историческом пласте колонизованная Индия на трансцендентном уровне не покоряется колонизатору Британии, природная древняя биоэнергия Востока мирно влияет на вооружённый Запад, пытаясь сформировать в его представителях (читателях) чувство этической ответственности за молодость, гармонию, жизнь.

Ключевые слова: С. Рушди, экокритика, идея, художественный образ, биоэнергия, дисбаланс, трансцендентность.

**О.В. Лабашук
«МАЛЮК ЦАХЕС, НА ПРІЗВИСЬКО ЦИНОБЕР»: МАТЕРИНСЬКА І БОЖА ОПІКА
НАД СИРОТОЮ. СПРОБА АНТРОПОЛОГІЧНОГО ПРОЧИТАННЯ¹**

Погляд на твір Е.Т.А. Гофмана «Малюк Цахес на прізвисько Цинобер» з точки зору антропології дозволяє виявити у ньому, окрім хрестоматійного соціально-ідеологічного змісту, глибинний пласт міфологічних та міфо-ритуальних уявлень, пов'язаних із обрядами ініціації та мотивом опіки духів природи над сиротою.

Ключові слова: Е.Т.А. Гофман, «Малюк Цахес на прізвисько Цинобер», антропологія, міфологічний, фольклорний, опіка над сиротою.

¹ Вперше опубліковано: Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Філологічні науки. Літературознавство. – 2008. – №14. – 27–31.

Імпліцитні смисли, які приховує у собі художній текст, поліваріантність у прочитанні художнього твору кожного разу є певною інтелектуальною спокусою. Власне ця стаття є спробою показати, що фантастичні образи, які використовує романтик Ернест Теодор Амадей Гофман, – це передусім глибинні культурні матриці, «відчитування» яких можливе лише із застосуванням альтернативних інтерпретаційних підходів. Такою альтернативою може стати антропологічне прочитання історії малюка Цахеса, яке у нашому випадку полягає у пошуку міфологічних та фольклорних відповідників літературних мотивів і образів.

Міфо-ритуальна традиція, найбільш повно і неприховано знаходить своє вираження у фольклорі, тоді як у літературному тексті вона часто до невпізнання змінюється авторською свідомістю. Більше того, як покаже нам аналізований твір Гофмана, сам автор почасти неусвідомлено використовує міфологічний матеріал. Як засвідчують сучасники письменника, образ Цинобера явився Гофману в гарячці, під час хвороби: «Подумайте тільки, які трикляті думки лізуть мені в голову. Відразливий, дурний виродок робить усе навпаки, а якщо трапляється щось особливе, незвичайне, так це зробив він <...> Ось одужаю й неодмінно напишу казку» [12, с.281]. Таким чином Гофмана передусім цікавила проблема отримання незаслуженої винагороди людиною, яка цього зовсім не заслуговує. Найперше, чого усвідомлено прагне досягнути автор – це довести, що малюк Цахес є потворою як зовні, так і за внутрішніми рисами. Знаково, що Гофман у листі до свого сучасника, відомого природодослідника А. Фон Шаміссо, цікавиться одним видом мавп, які відрізняються особливо непривабливою зовнішністю [там само, с.281–282]. Автор сам створив першу ілюстрацію до свого твору: «Портрет Цинобер на обкладинці доволі схожий – ніхто ж не знає малюка в обличчя, окрім мене, тому я сам намалював його» [там само, с.282].

Припускаємо, що образ малого виродка Цахеса, хоч яким би «авторським» він не здавався, повинен ґрунтуватись на певних міфологічних уявленнях. Запропонована антропологічна інтерпретація має на меті з'ясувати міфологічні витoki образу Цинобера, феї фон Рожі-Гожі, а також причини особливої прихильності чарівниці до малюка Цахеса.

Однією з форм людської культури, яка досі використовує міфологічний тип мислення, є фольклор, зокрема такий його різновид, як міфологічна проза. На сучасному етапі, в силу низки соціо-культурних причин, значно краще збереглися (відповідно – повніше досліджені) міфологічні оповіді слов'янських народів. Тому саме їх ми використовуватимемо в якості порівняльного матеріалу. Така методика дасть нам ще одну перевагу: ми зможемо стверджувати, що образи малюка Цахеса та феї Рожі-Гожі не є прямим запозиченням Гофмана з німецького фольклору, а свідчить про його звернення безпосередньо до міфологічних сюжетів і образів, які редуплікуються, і щоразу по-новому виявляючись, становлять основу людської культури.

Увесь текст твору «Малюк Цахес на прізвисько Цинобер» пронизаний елементами фантастичного вимислу: чарівні предмети, феї, чарівники, уся атмосфера надзвичайного і таємничого не може викликати у нас сумнів – казкові мотиви є важливою складовою частиною тексту письменника. Використовуються при цьому і структурні елементи чарівної казки. Посилаючись на незаперечний у цій сфері авторитет В.Я.Проппа, можемо стверджувати, що казка – це символічна розповідь про проходження головним героєм обряду ініціації [7]. На цьому шляху героя чекають випробовування: він повинен зазнати приниження і сепарації, проявити особливі надприродні здібності, отримати чарівного помічника, перемогти зловорожі сили, довести неспроможність лже-героя, і одружитися з прекрасною дівчиною. Саме за таким сценарієм і побудований твір Гофмана. Маємо двох персонажів – Цинобера і Ансельма, які одночасно є антагоністами. Кожен із них проходить свій обряд ініціації.

Студент Ансельм виступає у творі абсолютно позитивним героєм. Однією із найважливіших його позитивних рис є розуміння «божественного єства, подих якого обвіває нас у природі і збуджує в найпотемніших глибинах нашої душі найсвятіші почування» [2, с. 163]. Ця риса Ансельма визначена підходом до розуміння світу природи, який був властивий

письменникам-романтикам. Як відомо, на романтичне розуміння природи найбільший вплив мала ідеалістична натурофілософія Шеллінга, згідно якої природа розумілась як втілення нескінченного надчуттєвого начала [8, с. 186]. Саме у природі втілено той високий ідеал, прагнення до якого постійно відчуває людська душа. Тому лише той герой Гофмана, який наділений здатністю глибинно відчувати гармонію природи, а через неї – гармонію буття, може розраховувати на прихильність як автора, так і його улюбленого персонажа – чарівника Проспера Альпануса.

Ансельма, як і усякого ініціанта, на початку шляху чекає приниження – поетична слава, увага коханої дівчини, які поправу належать йому, дістаються іншому. За чужою обмовою його хочуть арештувати, тому бідний студент змушений покинути місто (сепарація). Проте Ансельм наділений особливою здатністю бачити справжню сутність Цинобера (особливі надприродні здібності), а завдяки чарівному помічнику (Просперу Альпанусу), його подарунку (маленькому відшліфованому скельцю) і мудрим порадам (вирвати вогнисто-червоні волоски з голови Цинобера й одразу спалити їх), він отримує змогу перемогти суперника (знищити чарівну силу Цинобера). В результаті для Ансельма все закінчується як у чарівній казці – він отримує прекрасну Кандіду ще й «пів-царства на додачу» – маєток Проспера Альпануса.

Малюк Цахес також є дитям природи (чому саме можна так вважати, ми розглянемо нижче), до того ж, як наголошує автор, «пасинком природи». На відміну від Ансельма він отримує чарівний дар ще в ранньому дитинстві. Досягши зрілості, Цинобер їде до міста, де повинен пройти випробування, проте його чарівний дар, хоча й прихилиє до нього людські серця, але не додає йому особисто ані чуйності, ані благородства. Здавалося б, усе сприяє Циноберу: він оточений увагою й піклуванням, отримує пост міністра, стає нареченим прекрасної дівчини, але його таємничий дар завдає таких прикрощів і лиха іншим, так разюче не відповідає його справжній сутності, що фіаско видається нам цілком закономірним. Цинобер не проходить випробування, а всякого, хто не пройшов ініціацію, чекає смерть.

Специфіка нашого дослідження потребує пильнішого погляду ще на один персонаж – фею Рожабельверде. Фея Рожа-Гожа-Зеленава попри всю фантастичність цього образу, за цілим рядом своїх акціональних та атрибутивних характеристик типологічно зближується із головним жіночим міфологічним персонажем європейського фольклору. Звернемо увагу на зв'язок феї Рожі-Гожі із зеленою рослинністю та загалом зі світом природи: «По-перше, відразу впадала в око спорідненість тієї панни з квітками, від яких походило її ім'я <...> жодна людина в світі не змогла б виплекати таких, як вона, чудових повних рож, – досить було їй устроити якогось найсухішого прутика в землю, як із нього пишно і буйно виростили ті квітки» [2, с. 151]. Саме з її рук людина може отримати найкращі, найдосконаліші земні плоди, згадаймо хоча б про найкращу, найсолодшу цибулю, якою обдаровано Лізу [там само, с. 228]. Дізнаємося ми також, що фея «провадила розмови з дивними голосами, які, мабуть, лунали чи не з дерев і квітів, а то й криничок та потоків» [там само, с.151]. Саме такою функцією – впливати на родючість полів і буйний ріст зелені – наділений і головний жіночий міфологічний персонаж слов'янського фольклору – русалка (укр.), (богінка (польськ.), віла (сербськ.), самодіва (болг.)) [1]. Найближчою західноєвропейською паралеллю до слов'янських русалок є унди́ни – духи води [6, Т. 2, с. 548–549], а також споріднена із ними фея Мелюзіна, яка відома нам за середньовічними літературними джерелами. Мелюзіну уявляли в образі крилатої змії, яка незримо опікується своїм родом. Відзначаючи певну схожість Мелюзіни та феї фон Рожі-Гожі (давнє походження, крилатість, опікунські функції), мусимо визнати, що сучасне дослідження цього образу повинно проводитись із залученням порівняльних методів. Опираючись на данні етнології, етнолінгвістики, фольклористики, які ґрунтуються переважно на сучасних польових матеріалах, можемо побачити тісний зв'язок русалки із вегетативним культом – цвітінням хлібних злаків, квітів, із буянням зеленої рослинності [1, с. 143]. «Образ русалки пов'язаний одночасно з водою і рослинністю, поєднує риси водяних духів <...> і

карнавальних персонажів, які втілюють родючість [6, Т. 2, с. 390]. Окрім того слов'янські свята на честь русалок – русалії – типологічно зближуються із давньоримськими святами розалій (*rosalia, rosaria, dies rosae*) – античного свята троянд, сутність якого полягала у вшануванні померлих у час, коли розцвітають троянди [1, с. 195; 6, Т. 2, с. 390].

Із русалками, богінками, вілами та самодівами пов'язана іще одна типова функція – це функція материнської опіки. Так, за народними віруваннями, що побутують до нашого часу, ці персонажі можуть опікуватись над маленькими дітьми: вони бавлять дитину, залишену жінкою в полі [1, с. 159–160], вигодовують груддю дітей (сербські та болгарські юнаки часто вигодовані молоком віли чи самодіви) [2, с. 49]. Окрім того русалка і богінка можуть підмінити людську дитину на свою. Таке підмінча увесь час плаче, дуже багато їсть, але все одно залишається худим і не росте. Цікаво, що схожий мотив знаходимо у тексті Гофмана. Згадаймо нарікання Лізи, що її хлопчик «не може ні стояти, ні ходити і тільки мурчить та нявкає, немов кошеня, замість того, щоб говорити. А жерти – жере ненагла потвора так, як добрий восьмилітній хлопчисько! Та тільки не йде їжа йому анітрохи на пожиток» [там само, с. 146]. Гофман увесь час натякає на «демонічні» атрибути і функції Цахеса. Проспер Альпанус намагається ідентифікувати його за допомогою чарівної книги із якимось чарівним персонажем, найшвидше із домовиком-коренячком [там само, с. 190].

Потрібно зазначити, що у цьому творі Гофмана маємо ще одне значиме протиставлення, властиве для романтичного типу письма – це протиставлення ідеального і реального світу. Найвищим, найдосконалішим втіленням ідеального світу є природа. Представниками цього світу є Проспер Альпанус і Рожа-Гожа-Зеленава (звернімо ще раз увагу на її «рослинне» ім'я!). Саме ці персонажі мають право і змогу втрутитись у плін життя світу буденного, змінивши його на свій розсуд.

Проте залишається загадкою, чому Рожа-Гожа-Зеленава вибрала для опіки саме малюка Цахеса? Автор пояснює це нам таким чином: «Фея так думала: коли природа, немов мачуха, скривдила його, то вона нагородить малого дивним таємничим даром, завдяки якому все, що хтось доброго подумає, скаже, чи зробить, йтиме на його рахунок» [там само, с.209]. Проте є ще одна причина такої особливої уваги феї Рожабельверде, яка ніде прямо не висловлена автором – малюк Цахес – це дитина, позбавлена материнської опіки. Його мати, бідна селянка Ліза, у ставленні до своєї дитини не проявляє жодних материнських рис. Будучи матір'ю біологічною, Ліза увесь час демонструє зовсім не материнське ставлення до своєї дитини, що послідовно підкреслюється автором. Для Лізи її дитя це лише «бридкий виродок», і все, про що вона просить, це: «Боже милосердний, змилуйся над ним і над нами, не допусти, щоб довелось годувати його, аж поки він виросте, нам на муку та на ще гірші злидні. Бо ж їсти й пити він буде щораз більше, а працювати зась!» [там само, с.146]. Залишивши свою дитину під опіку доброго пастора, Ліза анітрохи не переймається тим, що залишилась без дитини, а «весело й безтурботно побралася далі своєю дорогою» [там само, с.150]. Таким чином, будучи матір'ю малюка Цахеса у світі реально-приземленому, Ліза не може сприйматись як мати у світі ідеально-романтичному. Частково модель ідеального світу може нам проілюструвати фольклорна свідомість, яка репрезентує «справжнє», «істинне» вираження материнського почуття: «Всяке дитя матері миле», «Для ворони нема кращих дітей, як воронячі», «Людам як болото, а матері, як золото», «Матері кожної дитини жаль, бо котрого пальця не вріже, то все болить» [9, с. 187–188].

Дії панни фон Рожабельверде, навпаки, засвідчують її дійсно материнське ставлення і піклування: «Панна сіла на траву і взяла малюка на коліна. Злий виродок борсався, пручався, мурчав і хотів навіть укусити її за палець, але вона промовила:

– Спокійно, спокійно, хрущику! – і почала тихо й лагідно гладити його долонею по голові від лоба аж до потилиці» [2, с.148]. В іншому місці автор називає фею *матусею* малюка Цахеса: «Якась прекрасна жінка в серпанку, з крильми за плечима, спустилася додолу, сіла на гарний стілець, що стояв серед трояндових кущів, і, тихо промовивши: «Йди, моя люба дитино», взяла Цинобера й почала розчісувати золотим гребінцем довгі кучері, що

спадали йому аж на спину <...> Тоді жінка сказала: «Прощавай, *любий хлопчику!* Будь розумним, яким тільки зможеш!

– Бувайте, *матусю*, я й так розумний, вам нема чого казати це щоразу» [там само, с.196–197].

Зауважмо, як саме фея звертається до малюка Цахеса: «моя люба дитино», «мій любий хлопчику». Навіть її «спокійно, спокійно, хрущику» сприймається як звертання материнське, адже власне для материнського мовлення властиве звертання до дитини із використанням зменшено-пестливих форм назв тварин: зайчику, котику, горобчику тощо.

Таким чином, малюк Цахес отримує опіку феї Рожі-Гожі-Зеленавої як пасинок природи, і як сирота, позбавлений материнської опіки. Для традиційної культури властиво ототожнювати поняття *сирота* і *позашлюбна дитина*, вважаючи таких дітей *дітьми природи* у тому розумінні, що батьками таких дітей є різноманітні природні явища. Згадаймо хоча б традиційний український фразеологізм про дівчину, яка нагуляла дитину – «вітром надуло».

О. Ю. Чебанюк наводить наступні факти, записані на Галичині: «Як вродиться дитина без законного вітця – то є «копиля» <...>, то перебігають їти за кресного, нанашку, з тою вірою, що такій нанашці ліпше родиться всякий хліб, бо є щаслива дитина на той хліб» [10, с.62]. Схожий мотив знаходимо в українських народних баладах на сюжет «Дівчина залишає дитину під опіку природи», в яких йдеться про те, що дівчина залишає дитину в лісі чи на березі річки, прохаючи дерева, річку піклуватися про неї [3].

Із мотивом сирітства пов'язаний також ряд плувіальних обрядів слов'ян (обрядів викликання дощу). Зокрема обряд водіння куста, зафіксований в українському та білоруському Поліссі, супроводжувався спеціальними кустовими піснями, в окремих текстах звучить мотив прохання сироти про долю, який дослідники вважають не випадковим для цієї групи пісень [5].

Цікаво, що один із жіночих міфологічних персонажів, а саме богінка піклується малими дітьми, причому особливо прихильно ставиться вона до сиріт: пере їм одяг, розчісує волосся [1, с.52].

На матеріалі російських поховальних голосінь А.Трофімов показав, що розчісувати дитині волосся і прати сорочку – це компетенція роду. Саме тому мачуха не може ні випрати сиротині сорочку, а голову не чеше, а скубе («У кого мати рідненька, у того сорочка біленька й голівка гладенька», «Мати голівку мие – пригладжує, а мачуха мие – прискубує» [9, с. 247–248]). На нашу думку, розчісувати волосся і прати сорочку – це не стільки функції роду, як функції матері. Ще раз наголосимо, що саме розчісуючи волосся золотим гребенем, фея Рожа-Гожа-Зеленава створювала навколо Цинобера магичний ореол загального захоплення.

Наступний текст етіологічного характеру: «У суботу мусить завжди світити сонце, щоб той бідний сиротина, який має лиш одну сорочину, міг ту сорочину випрати, висушити, а в неділю у чистій їти до церкви» [11]. Тут акцентується увага на прихильності до «бідного сиротини» природних стихій, що, як бачимо, має прихований сенс.

Загалом, як вважають дослідники традиційної культури, за народними уявленнями сирота перебуває під Божою опікою. Українська пареміографія також зафіксувала подібні приклади: «Над сиротою Бог з калитою» [9, с.474]. Отже опіка феї Рожі-Гожі-Зеленавої над малюком Цахесом продиктована міфологічним сценарієм, який визначає опіку над сиротою з боку вищих сил.

Найцікавішим із усієї викладеної інформації є те, що мотив опіки вищих сил над дітьми, позбавленими материнського тепла, віднаходимо не лише у традиційному фольклорі. Одним із найзагадковіших сюжетів сучасних материнських наративів є розповіді про те, що у особливо недбалих матерів діти ніколи не хворіють, і навпаки – діти, про яких дбають, пильнують, хворіють часто і захворювання переносять у край важко.

Таким чином, історія життя малюка Цахеса з погляду антропології прочитується як історія дитини, яка від народження є «пасинком природи», а тому отримує чудесне (материнське) покровительство з боку духів природи. Не скориставшись своїм чудесним даром і не зумівши пройти обряд ініціації, малюк Цахес гине. Таке прочитання не було

передбачено автором твору, але може бути реконструйовано за допомогою міфологічних та фольклорних джерел.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Виноградова Л.Н. Народная демонология и мифо-ритуальная традиция славян. – М.: Индрик, 2000.
2. Гофман Е.Т.А. Малюк Цахес на прізвисько Цинобер // Золотий горнець: Вибрані твори / Пер. З нім. Сідір Сакидон та Євген Попович, – К.: Дніпро, 1976. – С.145–233.
3. Гринченко Б.Д. Этнографические материалы, собранные в Черниговской и соседней с ней губерниях. Вып. 3. Чернигов, 1899. с. 269-270.
4. Кабакова Г. И. Дитя природы в системе природных и культурных кодов // Образ мира и слова в ритуале. М., 1992.
5. Ковалева Р.М. Белорусские кустовые песни. Минск, 1975. – С. 145.
6. Мифы народов мира: Энциклопедия в 2-х тт. – М.: Советская энциклопедия, 1980.
7. Пропп В.Я. Исторические корни волшебной сказки. – Л.: Издательство Ленинградского университета, 1986.
8. Славгородская Л.В. Гофман и романтическая концепция природы // Художественный мир Э.Т.А. Гофмана. – М.: Наука, 1982. – С.185–218.
9. Українські прислів'я та приказки / Упор. С.В. Мишанича, М.М. Паз яка. – К.: Дніпро, 1984.
10. Чебанюк О.Ю. До питання методології дослідження календарно-обрядового фольклору та етнографічного побутового контексту // Наука – навчання. Збірник наукових праць з літературознавства, наукознавства та народознавства, присвячених пам'яті члена-кореспондента НАН України М.В. Гончаренка. Наукові записки культурологічного семінару. Вип. 1. – К., 2001. – 136 с.
11. Фольклорний архів Лабащук О.В. (Зап. 15.09.1984 р. від Лагошняк М.М. 1906 р.н., м. Тернопіль).
12. Э.Т.А. Гофман. Жизнь и творчество. Письма, высказывания, документы. Пер. с нем. составл. К. Гюнцеля. – М.: Радуга, 1987.

Лабащук А.В. «Крошка Цахес, по прозвищу Цинобер»: Материнская и Божья опека сирот. Попытка антропологических прочтение

Взгляд на произведение Э. Т. А. Гофмана «Крошка Цахес по прозвищу Цинобер» с точки зрения антропологии позволяет рассмотреть в нем кроме хрестоматийного социально-идеологического содержания, глубинный пласт мифологических и мифо-ритуальных представлений, связанных с обрядами инициации, а также мотивом покровительства духов природы сироте.

Ключевые слова: Э.Т.А.Гофман, «Крошка Цахес по прозвищу Цинобер», антропология, мифологический, фольклорный, покровительство сироте.

Labashchuk A.V. «Little Cachs, Nicknamed Zinnober»: Maternal and Divine Guardianship of the Orphans. Attempt Anthropological Reading.

Analysis of the work of E.T.A. Hoffman «Klein Zaches genannt Zinnober» from the point of view of anthropological methodology affords an opportunity to find out in text not only traditional social-ideological contents, but the deep layer of mythological and ritual notions connected with the ritual of initiation and with the motif of guardianship of nature above the orphan.

Keywords: E.T.A. Hoffman, «Klein Zaches genannt Zinnober», anthropology, mythological, folklore, guardianship of the orphan.